

[*Második félév, 1907 tavasza*]

Január másodikán éjfélkor nem valami jó állapotban érkezett meg Szegedre, köhögve vánszorgott az üres sugárúton a Vitéz utcáig. Másnap kezdődött a tanítás. Influenzás volt, igyekezett helytállni az osztálytermekben betegen is, de a Kass vigadóban, a szombat esti tanári mulatságon szégyenszemre belesült a taknyos orrával a bosztonba.

A tankerület főigazgatójaként hosszú évek óta dr. Platz Bonifác ciszterci szerzetes regnált. Titkolta, mégis tudta mindenki, hogy amikor a bajai ciszterci főgimnáziumban hivatalosan is felmentették a tanítás alól, a zirci apát titkolt ajánlása jócskán megtámogatta őt az új, állami állása elnyerésében. Platz Karácsony előtt nyugdíjba vonult. Homor igazgató azóta országszerte minden követ megmozgatott, hogy ő maga lehessen az utódja. A középiskolai ügyosztály végül egy fővárosi gimnázium igazgatóját, Szele Róbertet nevezte ki. Senki nem ismerte, de a tanáriban azt beszélték, a szörnyű Barkóczy minisztériuma ebben a tankerületben is maradéktalanul érvényesíteni kívánja a római katolikus szellemet. Ez volt a kázus januárban.

Homor összetört, őrjöngött. Aztán gondolkodott néhány napot, és visszaállt a sorba, belesimult szó nélkül az urambátyámvilág örökkévaló közmegegyezéseibe. Ő meg undorodott ettől az ügytől, megundorodott az egész rendszertől, kiábrándult a nagy Homorból. Az ellenőrző tanácskozmányokon hol ch-val, hol cs-vel, hol ts-sel írta a jegyzőkönyv végére a nevét, válasszátok ki ti az igazit.

Magányos volt, indulata keserű, hangulata levert, anyagi helyzete siralmas. Októbertől Karácsonyig a fél-év végét várta, hogy akkor majd végre hazamehet, azal azonban nem számolt, hogy utána vissza is kell térnie. Újra itt volt, nincs kegyelem. Vett magának egy keménykalapot, nem segített. A főreál tantestületének vezetői – eredményes tanítás, szoros fegyelmelési ügyesség, kifogástalan magaviselet, stabil hit – rendes tanári kinevezésre ajánlották, ez sem foglalkoztatta különösebben. Estéknként a Pilzeni Sörcsarnok jó sörét itta, és próbált szerelmes lenni, valójában nem kívánta egyiket sem.

Az első tavasz nem segített. De a második már igen: kivirágzott a Tisza. Három évig lárvaként éltek a kérészek az iszapban, aztán az egész hatalmas populáció szinte egy időben robbant ki a nedves sötétségből a fényre, és üzekedett eksztatikusan. Majd azonnal elpusztult. A násztáncot követő párosodás után azonban a megtermékenyített peték lassan lesüllyednek a folyófenékre, a kikelő lárvák belefúrják magukat a meder agyagos falába, és a víz felé nyitott, hosszú vájatokban élnek, egy-

máshoz közel, tízezres, százezres, milliós telepeken, három hosszú éven át. Akkor előbújnak üregeikből, a víz felszínére rajzanak csodálatosan, és kezdődik az egész újra előlről: virágoznak tarkán, azután meghalnak. Elpattan a kép, elpattan a vastag, hullámzó, színes hab a sima vízen. De már készül a friss, jön az új, minden álmom, minden él, megy tovább. Rejtőző élet, gyönyörű halál, szomorú, diadalmas történet, ez emelte ki a sötét melancholiából.

És aztán kinyitottak a mozik.

[*]

A legalkalmasabb ember a forgattyús vetítógép szakszerű kezelésére nyilvánvalóan az az izmos férfi alkalmazott, aki a szemes kávéét őrli napról napra. Ezért aztán a New Yorkban, a Kossuthban meg a frissen átnevezett Amerikai Világbioscopban tartották az első filmvetítéseket. Anyja elől titkolta, hogy járni kezdett oda, és erre nem is sajnálta a pénzt, spórolt rá: amikor csak tehetett, elment. Tavasszal megnyílt a Narten mozgófénykép a Szent István téren, azt nem szerette meg, az Uránia mozgóképszínház lett a kedvence.

A Feketesas és a Kölcsey utca sarkán állt az új intézmény. Közel lakott hozzá, minden bemutatójukon megjelent, most már tehetett. Egy szerelem tragikai vége. Azt hányszor megnézte. Már csak az esetlen címre emlékszik, magára a filmre nem, meg a versre sem, amit róla írt, csak a fogalmi értelem nélkül robogó, kopogó ana-

[26]

pestusok. Szerveztek a fiatalabb kollégákkal szemléltető és tanító célzatú ifjúsági előadásokat, kétszáz pedagógus előtt tartották a főpróbát, de hamar elhalt a kezdeményezés. A cél szentesíti az eszközt, nem igaz? Nem, egyáltalán nem. A választott eszköz csupán behatárolja a célt, önhatalmúlag kijelöli, hogy mit lehet általa elérni, fiatal kollégám!

Gyula addig rágta a fülét, míg végül küldött néhány fordítást a Szeged és Vidékébe. Richepin, Baudelaire, Liliencron, valamelyik Whitman. Talán egy Kipling is, de ebben már nem biztos, csak a messziről érkező híradásra emlékszik, ahogy a szöveges hír suhan a távíródróton, a begöngyölt drótkötél sűrű belsejében, az micsonda sebesség. A régi, szabadelvű romantika kedvessége és a haladás modern tempója. Szerette Balassa Ármint, most is szereti, évek óta halott, kár érte, hiányzik. De saját verseket még az ő lapjába sem szívesen adott. Írta, faragta, csiszolta, polírozta őket, aztán besüllyesztette a fiókba a többi közé mind. Ernyedés volt, stagnált a poézis. Néhány költő lagymatagon pengette a népies hurokat. Emlékei szerint ennyiből állt a híres magyar költészet akkor. Gyerekesen meg volt győződve róla, hogy az ő versei messze túlszárnyalják a pangó kort. A jövő számára tartogatta őket. Várakozott. Ez a várakozás volt az ő villanyáramú energiatelepe. Türelmes volt. Várt.

A kis Blau a Tisza kávéházban egészen rossz véleménynyel volt a verseiről. Ő magától is tudta ugyan, hogy műve nem tökéletes, de úgy érezte, tökéletlenségében is többet ér bárkinél és bárminél, s hogy hozzá képest

minden és mindenki, ő maga is, szükségszerűen másodvonalbeli. A szakállas kis matematikust Kún hívta meg közéjük, nem kellett volna. Blau Ármin izgága figura volt, egy krakéler zsidó, nem kedvelte.

Abban, hogy az egyetemen zsidókkal barátkozott, volt valami pikáns, lázadásszerű, hasonló a tiltott szerelemhez. De Szegeden már nem csillogtatta élveteg, perverz filozemitizmusát. Nem érdekelte a régi büszkeség, amely azon a presztízsen alapult, amit az egyetemi okos zsidó fiúk csináltak neki, kiknek imponált keresztény, úri volta, és az olvasottsága, meglepő tudása, zavarba ejtő nyitottsága. Rescht és Kúnt kedvelte, Blaut nem. Ebből tanultál, Blaunak talán ez volt a leggyakoribb mondata. Diákjaival szemben a szerinte egyébként is lehetetlen együttérzést azonnal hatalmi pedagógiával pótolta. Vetélytársait pedig utca hosszát rágalmazta, denunciálta, verseit nemzetellenességgel, destrukcióval vádolta. Utálta ezt a zsidót, be kellett ismernie. Az efféle példányukat utálta. Rossz, egyszerű embernek látta, költőietlennek, aki hőesésben is előveszi az esernyőjét.

A neve volt az új alapja a büszkeségre. Az ő kinyomtatott neve eljövendő folyóiratok borítóján, ahogy az majd belekiabál abba az értetlen csöndbe, mely most lemosolyogja. Mert ugyan mikor lesz hangos a neve például ennek a zsidónak?

A hazaszeretet, ha túlzó is, gyöngé kárpótlás a traumáért. Azért a traumáért, hogy magyarnak születél. Hogy bárminek születél. Hogy megszületél – valaminek.

Ezt mondta Kún, amikor Blau a mosdó felé távozott a karikaláibaival. Mosolygott rá a meleg, barna szempár.

Nekünk fiatal embereket kell felnevelnünk. Tökéletessé kell őket formálnunk, mert felnőtt korukban ők lesznek ennek az országnak a vezetői, az új európai előkelők, ők lesznek a magyar elit. Nem engedhetjük meg, hogy kudarcot valljanak. De ebből így mi lesz. Nem lesz semmi. Ő ezt válaszolta Kúnnak, mosolytalanul.

Ugyan már, fiatal kollégám. Ki ne engedjük őket onnan soha, ide, ebbe a hideg sötétbe. És ha kudarcot vallanak? Hát, majd legfeljebb rákenjük a zsidókra! Ezt már Horváth tette hozzá, a söröskriglik mögül röhögött zsírosan: zakója tükrös hajtókáján cseh gyártmányú, valaha piros kelmetulipán hirdette zajosan, hogy a magyar ipar védelme és az Ausztriától való teljes gazdasági függetlenedés jogos igény.

Zsidókra? Milyen zsidókra? Ezt meg Resch kérdezte, fenyegetően, enyhén elpirulva. Magyar vagyok, magyarok vagyunk itt mi mindannyian, és ha a nagy magyar cipónak jó vastagon levágnánk a héját, nem maradna itt senki, csak mi. Lenne meglepetés! – rikkantotta Gräf, mert újabban ő is eljárt a Tiszába. Aztán elhallgattak, mert Blau Ármin visszatért.

A nagy falon, a kávéház dupla üvegajtaja fölött óriási térkép, különös kerekességű színes folt: fenn a közepén foghíjszerű csorba, balra lenn szétterpesztett halfarok.

Ejdzsedosz Pel. Kúnnal csak így emlegették a Tiszában Mihály főreáliskolai elődjét. Olyan kitűnő könyvet írt a búr háborúról a magyar alföld kellős közepén, hogy nem csupán a vén Görgey tábornok, de az angol főrendek is azonnal felfigyeltek rá. Jöttek Budapestre a lordok, és keresték az Ország Házában. Nem értették, miért nincs ott Hegedűs Pál.

Kúnt ő nagyon szerette. Gyulán kívül ő volt az egyetlen igazi szegedi társa, bensőséges barátja. De amikor az alkoholista Hegedűsre gondolt (csak egyszer találkoztak, meghalt nem sokkal az után, hogy ő Szegedre érkezett volna), amikor a hagyatékából vásárolt Browning-, Swinburne- és Tennyson-köteteket olvasta, amikor elnézegette, hogy mi mindent húzott Macaulay eszéiben a tűhegyes, színes ceruzáival alá, vagy amikor az ő fordításában olvashatta a nagy Tolsztojt, mégsem tudott másra gondolni, hogy neki bezzeg csak ez a kis Kún Jóska jutott.

Kún József, felső-ipariskolai gépésztanár. Racionális és félénken szemérmes: egy becsületes ember. Praerafaelita kifinomultság, hatalmas műveltség, sok nyelv, lobogás a szépért, halk szavú parnasszien poézis. Széles tájékozottság, jó szövetű nexusok. Modernség. Modernnek mutatkozott ugyanis, annak is tartotta mindenki, és ő is annak vélte magát, mélyen és mindenestül. Nem vetette meg azokat az édes, csengő, szerelmes rímeket, amiket a szép nők az ő korábbi idejében

még plüsstáblás emlékkönyveikbe másoltak be hófúttá estéken. A fekete zongora ugyan számára is kedves embléma volt, jelentős és találó embléma, de csak a gombolyaggal játszó kis kandúrok rajza alatt. A téma nélküli legújabb festészetet is üdvözölte, színes körök, átfedő téglalapok, tiszta struktúra, jó, legyen, ám mégiscsak jobb, nemde, ha emberi fej az a sárga karika. Kiss József a nagybátyja. Mihály küldhetne neki verset, prózát, bármi eredetit, A Hét mindig örömmel fogadja. Meg hogy fordítsák le együtt Wilde Oszkárt. Singer és Wolfner kiadja, te jóságos ég. Ez sem a jövő, ugyebár.

Egyetem akkor nem volt még Szegeden, a tanári asztal volt a kultúra centruma, meg néhány másik sziget. Becsülte őket, megbecsülték ezt mindahányan, e téren még a kis Blau sem volt kivétel. Erősek voltak, szorgalmasak és vadak a fekete überciheréjükben, többet értek a pozíciójuknál, jóval többet az intézményüknél. Mihály másra vágyott, másféle emberekre. Gyulát akarta, hogy mindig ott legyen vele, benne a szivarzsebében a szakállas fejével, férfias baba, Balázs Bélát, mert a Tiszában ő értette egyedül, hogy aki rossz rímet használ, az intelligens ember semmiképp sem lehet. Meg Didét akarta, mert számára csak a ritmus létezik. Vagy akár Vágót, későbbi belügyi népbiztost, Landler Jenő helyettesét, bárkit, bárki szellem emberét a Magyar stílusgyakorlatokról. A hegypartot. Négyesyt magát. Hol voltak. Nem voltak sehol. Néha írtak. Nagy ritkán fel is bukkantak a városban. Aztán elmentek, és még rosszabb volt. Kún maradt.

Szerette Kúnt. Biztosan tudta, hogy ki fogja nőni. Már is unta, szűk volt neki, túlságosan zárt, kicsi, reggelente fémdobozban hozta magával a tízórait, katonai kulacsban lötyögött mellette a langyos orosz tea. Amikor hívták magukhoz a gyönyörű tóparti villájukba, mindig elment Palicsra. Nézte az asszonyt, libeg, perdül, gyönyörű, tudja ő is, hogy gyenge ember az ura. A gyerekek aranyosak voltak, hangosak és elevenek, várták már Miska bácsit nagyon. Itt, a távolban, ők voltak a családja. Unta őket. Fájt neki, szégyellte is, de unta.

Baccifère-mintás Wedgewood porcelán étkészlet apróbb hiányokkal, feketére mattult ezüst evőeszközök. Uzsonna a szabadban, magas fűben álltak a fonott kereti székek. A nap a szemekbe tűzött. Pünkösöd. Erdővel keretezett vízfelület, hatalmas kék folt a sötétzöld abroszon. Süket volt a csend. A gaz barnán fölhabzott a karóstul földre zuhant, piros üveggömb körül.

[*]

Négyesy László az előző év augusztusának végén járt Szegeden. Mihály lekésett róla, régi professzora Gyulával és Hegedússal, Kúnnal sétált őhelyette a Tisza-parton, de végképp elveszíteni semmiképp sem akarta: amikor a fejébe vette, hogy doktorál, tőle kért ajánlást. Mihály a jelesre értékelt szakdolgozatát kívánta bölcsészdoktori értekezéssé fejleszteni: *Arany János az 1877. év második felében*. A nagy Négyesy a munka megírását és kiadását egyaránt lelkesen, a régi szeretettel támogatta Karácsony előtti, hosszú levelében, nem a

[32]

munka után kell örülni, hanem közben, ilyeneket tanácsolt, újraolvasta Mihály legalább százszor.

Mégis idegenné váltak egymás számára. Szeged, kora tavasz, középiskolai tanárok országos gyűlése, vasárnap délután. Ültek egymás mellett az Otthon zsidongó nagytermében, kitüntetés ez a helyettes tanárnak, leutazott hozzá a fővárosi nagyság, irigykedve néztek a kollégák, nőtt a renomé. És ők idegenek voltak egymásnak, immár visszavonhatatlanul idegenek. Nézte maga mellett régi professzorát.

Arányos test, sehol semmi fölösleg, hibátlanra faragott, szoborszerű fej. Kézzel varrott oxford cipő, választékos ruhaneműk, a borotválkozás utáni angol arcszesz diszkrét illata. A szakmai hozzáértés és a közösségi megbecsültség egyensúlyából következő nyugodt, gördülékeny, mély önbizalom. Egy fess, nagyszabású intellektuel, akinek a helye végleges. Élete munkájával elhelyezte magát a térben, az időben, a történő világban, csakis a feladata érdekli. És ez a fiatal tanerő neki már nem a feladata.

Ne tessék nevetni, ifjú kollégánknak kitűnő ritmusérzéke van, mondta egyszer róla, versolvasásának különös módjáról az egyetemi önképzőkörben, a leereszkedés vagy a kitüntetés árnyéka nélkül háromszáz, nagyon fiatal ember előtt. Nevették az éneklését a különös pesti lányok, a halk mondat megmentette az életét. De akkor ő volt a professzor dolga, azért fizették. Most viszont egyenrangúak, nincsen kegyelem, az irodalom két szabad tanára.

Nézte titokban a mestert. Érezte, hogy ő mennyivel mögötte jár, tudta, hogy nem tart még sehol. Négyesy ránevetett. Értette a helyzetet, értette őt. Nem voltak idege nek egymásnak mégsem. Mihály hezitált kicsit. Aztán visszanevetett, megszavazták együtt a középiskolai tanárok memorandumát.

Közben Zimmermannra és Szabóra gondolt, az osztálya jeleseire. Dévánra, Fazekásra, Szolcsányira, akik talán igazán szerették őt. Křcsadlóra, az aninai bányagondnok lüke fiára, akinek latinból végül is megkegyelmezett, meg a stréber kis Rosenfeldre Sopronból, aki külkereskedőnek készült. Legfőképp pedig Baranyaira, Baranyai Zoltánra, aki a közös tanítványuk volt Gyulával. Mit adott, mit ad ő a tanítványainak. Annyi mindent, amennyit Négyesy, nem, az egyszer bizonyos. Nincs elég idő. Kéztanulmányokat rajzolni a Gattamelatához éveken át, igényes szénvázlatokat a vezető alkotónak, így tanulni, az lenne a helyes. Régen úgy is volt, de ma erre sincs idő. No, majd!

Mesterét késő délután egész az indóházig kísérte, aztán elmagányosodva vonszolta magát haza. A Szentháromság és a Vitéz utca sarkán a város ritka automobiljai közül kettő nagy csattanással összeütközött. Egymásnak rontottak a ló nélküli kocsik, a kisebbik vad kereke derékon kapta a nagyot. Kis ijedelem, nagy kiabálás a tulajdonosok között, a tűzoltó Pálffy keményen legorombította a híres szegedi késest, vér nem folyt. Állt Mihály az utcasarkon, skandalum lett akkoriban minden efféle esemény, végül tovább kellett mennie. Zsebkendő-

je nem volt, a könnyeiről megfeledkezett, a bajuszába gyűltek, otthon onnan lehetett fölitatnia.

A késestmester ezüst mellénygombjairól egy régi éjféli mise jutott az eszébe, Szekszárd, 1900. Diókkal játszottak, ha valamelyik lány azonnal a tiloshoz ért, nagy volt a gaudium. Szürke keszkenőbe bugyolált szőke leányfejek, hó nélküli hideg, a falusi utcán lombtalanul fázó fák. A gyóntatószékben az öreg Szilveszter, klepetusán mindennap egy gomb, mellette a gyóntatópadon kövér, fekete macska, fényes szemekkel. Mise után hazamentek, s az ágyában tovább tervezhette az ő Carmen Sacularáját. Nem lett abból se semmi.

Szentgyakorlat, litánia, gyónás, nagypénteki csonkamise. Kérdezik, magyaráz a tanítványainak: ezekben a napokban püspöklila leplek fedik el a feszületen a corpus, majd Húsvéthétfőn tárulhat elő újra a test. Az ünnepre végül csak szombaton utazhatott haza. Szerette a festészetet, de Poll Hugó és Constantin Meunier meg a tavaszi tárlat a Nemzeti Szalonban ebben az évben számára kimaradt.

[*]

A tanár úr egy hétig a kérvényét írta, aztán megérkezett az anyja. Mustos tököt hozott és pörkölt kenyértortát, azokat nagyon szerette. Álltak az utcán, mutogatta vendégének ragyogva az ő nagy, vadonatúj városát, és bizonyosan tudta, hogy véget értek a rossz idők.

[35]

Nagyméltóságú gróf Apponyi Albert magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz szólt a kérelem, részletes munkatervvel, átgondolt indoklással. Szerényen, de öntudattal argumentált az okleveles helyettes tanár, a tantestület ajánlva terjesztette pályázatát a miniszter úr magas színe elé. A főreált a minisztérium kereste fel, hogy állapodjanak meg egy külföldi ösztöndíjra pályázó és ajánlandó tanár személyében. A kijelölt tanerő rendszerint elnyerte az összeget. Mindössze havi kétszáz korona segélyre számított, volt ok a reményre. Latin filológia, újlatin tanulmányok: szeptembertől fél éven át Párizsban tanulhatna.

Rohangált a városban egy Podvinecz-féle Phönix autó is, tíz lóerő, de a konflislovak helyére füstölgő, zakatoló fémszarkofágot szerkesztett a folyton gyarapodó emberi találékonyosság. A Boldogasszony sugárúton vágatott a vad kocsit, megmutatta az anyjának, de az csak nevette. Fürge koporsó, nem érdekel ez engem, édes fiam. Utánafordult egy pillanatra, de aztán legyintett a cérnakesztyűbe bújtatott, erős kezével, nézte tovább a nagyfiát. Kései tavasz volt, az első forróság.

Nem érdekelte Szeged. Vezette benne anyját, unta a várost. Ismerte a sápatag diákokat az utcán, a vérszegény virágokat a kertekben, az udvarokon a poros fákat. A felhők az égen testetlenek voltak, a szellők elfulladtak az utcasarkokon, az alsóvárosi szárazkapuk alatt pufók öregasszonyok szundikáltak faragott kis padjaikon. Ismerte mindezt, ismert itt már mindent, s amikor gondolatban a város fölé repült, megértette, mert végre a saját

szemével látta, hogy a mérnökök Párizs térképét vetítették rá az elmosott városra, hogy a szegedi Eiffel-toronynak ott kellene állnia, ahol a Boldogasszony sugárút belerohan a Gizella térbe. Szeged is Párizs. Mindent ismert. Mindent értett. Nem volt mit mesélnie. Édesanyja nem osztotta ezt a hirtelen jött vélekedést. Mihály nem nagyon törődött a vidéki asszonnyal. Állt az alföldi szélben nevetve, kabátja szabadon lebegő szárnyai között mosatta, öblögette összetört testét az áradó levegőben.

A nyári szünetre végül hat hét múlva, 1907. július elsején utazott haza. Szele főigazgató Homor által közvetített leirata a hónap közepén érkezett a Kelemen-házba. A miniszter úr a folyamodó kérelmét ezúttal, sajnálatára, nem teljesíthette. A nyilvános kritikák hatására Barkóczyéknak növelniük kellett a protestánsok arányszámát, Homor ezzel magyarázta a váratlan kudarcot. Okoskodásba menekült. Kiment a divatból, mert aki nem fél a pokoltól, azt nem szabályozza már a katolicizmus. A protestantizmus viszont azért igazít, hogy valaki meghalt érted, Isten egyszülött fia halt meg érted, s ezt ki kellene érdemelned. De nem lehet, hát azt tényleg nem lehet, sírta el magát a nyári konyha asztalánál. Anyja néhány szem ropogós Jaboulay cseresznyével vigasztalta: kemény hús, kellemes savany, kissé lapított, tompa szívalak.